

International Journal of Social, Political and Economic Research

IJOSPER

ISSN: 2667-8810 (Online)

ijosper.uk

OPEN ACCESS

Original Article

Received Date: 10-11-2020

Accepted Date: 21-12-2020

doi.org/10.46291/IJOSPERvol7iss4pp787-800

Amerika Birleşik Devletleri'nin Uluslararası Din Özgürlüğü Raporları: Türkiye Örneği

Nesrin ÜNLÜ

* Dr. Öğretim Görevlisi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Bölümü.

nesrin.unlu@marmara.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-4981-1966>

Özet:

Son yıllarda din özgürlüğünü teşvik etme çabası uluslararası ilişkilerde artarak devam eden bir ivme kazanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri din özgürlüğüne 'ilk hak' olarak inanan bazı vatandaşları ile uluslararası din özgürlüğünün en ateşli savunucularından olmuştur. Bu makale ABD Uluslararası Din Özgürlüğü Ofisi ve ABD Uluslararası Din Özgürlüğü Komisyonu'nun Türkiye raporlarını incelemektedir. Makale ilk olarak Ofis ve Komisyonun kurulmasına sebep olan 1998 Uluslararası Din Özgürlüğü Yasası'nın nasıl vücut bulduğunu ve neler içerdiğini anlatmaktadır. Makale ardından Türkiye raporlarını analiz eder ve raporların din özgürlüğü ihlalleri ile ideal din-devlet ilişkileri üzerinde cereyan eden siyasi tartışmaları birbirinden ayrı kategoriler olarak görmediğini iler sürer. Benzer bir şekilde, raporlar dini azınlıkların yaşadığı münferit hadiselerle sistematik hak ihlallerini aynı kategoride değerlendirir. Raporlardaki bu birbirine karışmış yaklaşım Amerikan sekülerizm ve din özgürlüğü paradigmasının bir yansıması olduğu izlenimi vermektedir. Ayrıca raporlar 'toplumsal tavırlar' ve 'toplumsal zulümler' bölümlerinde Türkiye toplumunu dini aidiyet çizgileri ile bölmekte ve dini özgürlük hakkını bir bütün olan insan haklarından ayırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Din Özgürlüğü, dini azınlıklar, IRFA, insan hakları, sekülerizm.

The US Reports on International Religious Freedom: The Case of Turkey

Abstract:

In recent years, the promotion of religious freedom has been trending in international relations. The United States stands out as the champion of international religious freedom with enthusiastic American advocates who believe in religious freedom as the first freedom. This article examines American international religious freedom reports on Turkey by the US Office of International Religious Freedom and the US Commission on International Religious Freedom. The article starts with the introduction of the International Religious Freedom Act of 1998 that created

the Office and the Commission. The article, then, analyses the reports on Turkey and argues that the reports blur the lines between religious freedom infringements and political debates on government support for the majority religion as well as the lines between isolated incidents hurting religious minorities and systematic violation of minority rights. This conflated approach in the reports suggests that there is a tacit promotion of the American paradigm of secularism and religious freedom. Furthermore, the reports divide the society along the religious lines when narrating ‘social attitudes’ and ‘societal persecution’, which necessarily assumes religious differences as the main culprit while singling out the right to religious freedom at the zenith of human rights.

Key words: International religious freedom, religious minorities, IRFA, human rights, secularism

1. Uluslararası Din Özgürlüğü Yasası’nın Tarihçesi

ABD’nin uluslararası din özgürlüğü raporlarını ve ilgili faaliyetlerini daha iyi anlamak için Uluslararası Din Özgürlüğü Yasası (the International Religious Freedom Act of 1998, kısaca IRFA)’nın vücut buluş sürecini ve hedeflerini bilmek gerektiğinden bu bölümde kısa bir tarihçesi verilecektir. ABD’nin uluslararası dini özgürlüklerle ilgili politikalarına yön veren IRFA, Bill Clinton başkanlığı döneminde Amerikan Kongresi’nden hem iktidar hem de muhalefet partilerinin destekleri ile geçerek 27 Ekim 1998 de onaylanmıştır. 1998 yılı Bill Clinton’ın soruşturması sebebiyle Demokratlar ve Cumhuriyetçiler arasında çok çekişmeli bir şekilde seyretmiş olsa da, uluslararası din özgürlüğü yasasının oy birliği ile geçmesi konunun partiler üstü bir anlam ifade ettiğine işaret etmektedir. Yasa ile Amerikan Dış İşleri Bakanlığı dış politikanın bir parçası olarak uluslararası din özgürlüğünü teşvik etmekle yükümlü hale gelmiştir Dış İşleri’nin bu yükümlülüğünü yerine getirebilmesi için IRFA üç yeni tüzellik oluşturmuştur, bunlar uluslararası din özgürlüğü büyükelçisi tarafından yönetilen ABD Uluslararası Din Özgürlüğü Ofisi (the United States Office on International Religious Freedom, ABD Uluslararası Din Özgürlüğü Komisyonu (United States Commission on International Religious Freedom) ve Milli Güvenlik Kurulu’nda yer alacak uluslararası din özgürlüğü özel danışmanı. (Teater 2020: 2, Gunn 2004:722)

1990’lara gelindiğinde din özgürlüğü sadece Amerikan’ın siyasi gündeminde değil uluslararası arenada da önemli bir konu haline geldi ve üzerinde daha çok akademik çalışmalar üretilmeye, konferanslar düzenlenmeye başlandı. (Gunn 2004: 726) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nde de Avrupa İnsan Hakları Beyannamesi’nin din özgürlüğü ile ilgili olan 9. Maddesine odaklanan ilk dava 1993 te görüldü.(Ferrari 2012:14) Devam eden yıllarda din özgürlüğü ve hukuk ilişkisi AİHM’de çok dikkat çeken bir konu haline geldi. (Doe 2011:11) 1995’te Helsinki Komisyonu Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı bünyesinde din özgürlüğü üzerinde çalışacak uzmanlar

görevlendirdi. (Gunn 2004:727) Kısacası IRFA'nın yasa olarak vücut bulması bu uluslararası arenada din özgürlüğüne yönelik yeşeren ilgilerin olduğu bir dönemdedir.

IRFA' dan önce Kongre'de yer bulan uluslararası din özgürlüğü ile ilgili girişimler daha spesifiktir ve daha çok Hristiyan azınlıklara odaklanmaktadır. IRFA'nın alt yapısını *Uluslararası Hristiyan Dayanışması* (Christian Solidarity International), *Uluslararası Hristiyan Meseleleri* (International Christian Concern), *Açık Kapılar* (Open Doors), *Kardinal Kung Vakfı* (the Cardinal Kung Foundation) gibi çeşitli Hristiyan kuruluşları bazı ülkelerdeki kiliselerin karşılaştığı problemlere çözüm talep ederek inşa etmiştir.(Hertzke&Philpott 2000:75) Hristiyan lobi gruplarına Tibet Budistleri ve İran Bahailerinin hakları için çalışan lobi grupları da katılmıştır. Union of American Hebrew Congragations' tan Anti-Defamation League a kadar ana akım Yahudi kuruluşları da bu süreçte uluslararası din özgürlüğü hareketini desteklemişlerdir. Freedom House'dan Nina Shea ve Paul Marshall gibi aktivistler de uluslararası din özgürlüğü meselesini politikacıların gündemine taşımada önemli roller oynamışlardır. Hudson Institute'den Michael Horowitz gibi bazı isimler de yasalaşma sürecinde kilit isimler olmuştur. Horowitz konuyla ilgilenen dağınık grupları bir araya getirmiş ve Hristiyan liderleri harekete geçirmiş kişidir. Kendisi bir Yahudi olan Horowitz'e göre "Hristiyanlar yirmi birinci yüzyılın Yahudileri, eşkiya rejimlerin kurbanları ve kömür madeninde kanarya misali daha kapsamlı insan hakları ihlallerine karşı felaket ikazlarıdır." (Hertzke and Philpott, 2000, p. 75-76)

Bu taleplere bir cevap olarak 1996'da Kongre dünya üzerinde zulüm gören Hristiyanlar ve İran'da zulüm gören Bahailere yönelik önerileri kabul etti ve ayrıca Dış İşleri Bakanlığı'ndan çeşitli ülkelerde zulme uğrayan Hristiyanlar hakkında rapor hazırlanması istendi. Mayıs 1997'de Cumhuriyetçi milletvekili Frank Wolf ve Senatör Arlen Specter, din özgürlüğü ihlallerini takip edecek ve gerektiğinde ülkelere yaptırım uygulatacak bir yasa tasarısı sundu. (Buscher 2013: 16) Wolf-Specter yasa tasarısı olarak meşhur olan ve çok tartışılan bu tasarı IRFA'nın ilk şeklidir, ancak tasarı IRFA halinde yasalaşana kadar ciddi değişiklikler yapılmıştır. Wolf-Specter tasarısı ilk sunulduğu andan itibaren birçok açıdan tartışmalara sebep olmuştur. Bunlar arasında en tartışmalı konular Milli Güvenlik Konseyi'nde özel danışman şartı koşması ve Amerikan hükümetini din özgürlüğünü ihlal eden devletlere karşı otomatik olarak yaptırım uygulamaya zorlamasıydı. Wolf-Specter'a yöneltilen diğer bir eleştiri de bütün dini grupları kapsamamasıydı. Bu tartışmalı alanları çözüme kavuşturmak için tasarının üzerinde altı ay daha çalışılıp ciddi bir revizyondan geçtikten sonra Kongre ancak üzerinde anlaşabildi. IRFA olarak kanunlaşan uluslararası din özgürlüğü tasarısının son hali Episkopal Klisesi tarafından ciddi bir destek görmüş, kilise bu konuda etkin bir rol oynamıştır.

Diğer taraftan Amerikan Hristiyan Koalisyonu (Christian Coalition of America) ve Ulusal Evenjellik Derneği (the National Association of Evangelicals) de IRFA'yı desteklemiştir. Görülmektedir ki IRFA muhafazakar ve liberal geniş bir yelpazeyle Amerika'daki Hristiyan grupların desteğini almıştır. (Gunn, 2000: 843-851, Cozad 2005: 59-65, Teater 2020: 143) IRFA'ya göre din özgürlüğü ihlali uluslararası alanda dini özgürlükler ile ilgili kabul görmüş ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyannamesince garanti altına alınmış hakların ihlalidir. Bu haklar dini inanç, ibadet ve pratiklerle ilgili durumları kapsadığı gibi inançsızlık durumlarını ve bireyin inandığı ya da inanmadığını rahatça ifade etmesini de içermektedir. (IRFA, 6402,16). Ciddi hak ihlalleri ise “sistematik, sürekli devam eden ve aşırı derecede mağdur edici” ihlallerdir. Bu ihlaller işkence ya da diğer zalimane, insanlık dışı ve onur kırıcı muamele, uzun süreli keyfi gözaltılar, alıkoyma gibi yaşama, özgür olma ve güvenlik gibi alanlardaki aleni hak ihlallerini kapsar. (6402,13) Yasa bu çerçevede, dini özgürlükleri ihlal eden ülkelerin *Din Özgürlüğünü Ciddi Şekilde İhlal Eden Ülkeler (Contry of Particular Concern, CPC ülkeleri)* ve *Takipte Tutulması Gereken Ülkeler (Special Watch List, SWL ülkeleri)* şeklinde gruplandırılmasını gerektirir. CPC ülkeleri sistematik, sürekli ve aşırı derecede mağdur edici ihlallerden sorumlu ülkelerdir; SWL ülkeleri ise CPC kategorisinin bütün özelliklerini taşımamakla birlikte ciddi hak ihlallerinin görüldüğü ya da hoş görüldüğü yerlerdir.

2. ABD Uluslararası Din Özgürlüğü Ofisi ve ABD Uluslararası Din Özgürlüğü Komisyonu

ABD Uluslararası Din Özgürlüğü Ofisi ve ABD Uluslararası Din Özgürlüğü Komisyonu dış politika tavsiyesi vermek üzere data toplamakla ve rapor hazırlamakla görevlidir. Ofis, Dış İşleri Bakanlığı bünyesinde çalışırken ve resmi görevliler aracılığıyla data toplarken Komisyonun bağımsız ve çift partili bir statüsü vardır. Ofis'in başkanı olan Uluslararası Din Özgürlüğü Büyükelçisi, 9 üyeli Komisyon'da da başkanlık yapmakta ancak oy verme hakkı bulunmamaktadır. Ofis ve Komisyon'un çalışmalarının hem birbirini destekleyici ve hem de eleştirel bir şekilde devam etmesi için birimler birbirinden bağımsız olarak dizayn edilmiştir. Her iki birim de ABD dışındaki ülkelerde din özgürlüğü ile ilgili hak ihlallerini takip eden yıllık raporlar hazırlamak zorundadır ancak görevleri farklıdır. (Cozad 2005:61) Ofis her yıl 1 Eylül'e kadar, Komisyon'da Ofis'in raporunu eleştirip geliştirerek kendi raporunu her yıl 1 Mayıs'a kadar yayınlamak zorundadır. (IRFA 6433,a ve 6412,b) Komisyon endişe uyandıran ülkelerle ilgili kodları tayin etmekle, Başkana tavsiyelerde bulunmakla ve Ofis'in işleyişini denetlemekle görevlidir ancak ülkelere kesin kod tayinini yapan ve Başkana son tavsiyeleri veren birim Dış

İşleri Bakanlığı bünyesinde çalışan Ofis'tir. Bu raporlar doğrultusunda Dış işleri bakanının başkan adına son yaptığı değerlendirmede (November 28, 2018) , Çin, Eritre, İran, Kuzey Kore, Pakistan, Sudi Arabistan, Sudan, Tacikistan, ve Türkmenistan'ı CPC ülkesi olarak gruplandırılmıştır. Komorlar Birliği ve Özbekistan is SWL listesinde. (bakınız <https://www.uscirf.gov/> ve <https://www.state.gov/bureaus-offices/under-secretary-for-civilian-security-democracy-and-human-rights/office-of-international-religious-freedom/#:~:text=The%20Office%20of%20International%20Religious,programs%20to%20promote%20religious%20freedom>) Ofis bütün ülkeler hakkında rapor hazırlamak zorundayken, Komisyon sadece gerekli gördüğü ülkeler hakkında rapor hazırlamaktadır. Ofis'in ve Komisyon'un statüleri birbirine karıştırıldığından Komisyon'un ülke raporları ve tavsiyeleri ABD'nin resmi politikaları sanılabilmektedir (Cozad 2005: 62)

Komisyon'un bağımsızlığı ve raporlarında bürokratik karar mekanizmalarını gözetme ihtiyacının olmaması Dış İşleri gibi diğer resmî kurumların susmak zorunda kaldıkları konularda Komisyon'a istediğini söyleyebilme gücü vermiştir ve bir çok konuda Amerikan dış politikasına eleştiriler getirmiştir. (Stahnke, p. 49) Sudi Arabistan'ın CPC listesine eklenmesi gibi bu eleştirilerden bazılarına cevap alabilmiştir. (Sudi Arabistan 2004'de CPC kategorisine eklenmiş ancak 2016'da Başkan tarafından yardımların ve ikili ilişkilerin devam edilebilmesi için muafiyet verilmiştir.) (Newton 2017: 9) Amerika'nın uluslararası arenada din özgürlüğünü daha aktif bir şekilde savunmasını isteyenler Komisyona önemli bir değer yüklemektedir. (Shia 2008: 29-30) Ancak Komisyon'un statüsü ve işleyişi karmaşık bir şekilde dizayn edildiğinden ABD'nin uluslararası din özgürlüğü politikalarında bir etkisi olmakla beraber düzenli ve net bir role sahip olmadığı gözlenmektedir.

Ofis'in ve Komisyon'un raporlarını hazırlarken nasıl bir data kullandıkları tam olarak açıklanmamaktadır. Ancak ikili ilişkiler ve birimlere gelen şikayetler önemli bir rol oynamaktadır. Komisyon'a danışmanlık yapmış Jeremy Gunn'a göre uluslararası din özgürlüğü raporlarında Hristiyanların meselelerinin genel olarak daha çok yer bulması bu grupların ABD'nin uluslararası din özgürlüğü politikasından haberdar olmaları ve irtibata geçerek şikayetlerini iletmeleridir. (Cozad 2005 :66)

Ofis raporunu yayınladıktan sonra başkan din özgürlüğünü ihlal eden ülkelere karşı yapılması gerekenlere doksan gün içerisinde IRFA'da zikredilen on beş seçenektan biri ile karar vermek zorundadır. Bu seçenekler şahsi diplomatik protestolardan geniş ekonomik yaptırımlara kadar uzanmaktadır. (IRFA , 6445 a) Başkan Amerikan çıkarlarına uygun görmediğinde hak ihlaline sebep olan ülkeleri yaptırımdan muaf tutabilir ancak bunu Kongrenin uygun komitelerine açıklamak zorundadır. (IRFA 6447) Bununla birlikte, iyileşme gösteren ülkelere karşı başkanın

şahsi takdir sunumundan destek fonlarına kadar bir takım ödül politikaları da yasanın içerdiği dış politika tavsiyelerindedir. (IRFA, 6432,b)

3. IRFA'ya Yöneltilen Eleştiriler

IRFA akademisyenlerden ve diğer ülkelerden çeşitli eleştiriler almıştır. IRFA'nın ilk versiyonu olan Wolf-Specter tasarısı ve ona öncülük eden 1997 din özgürlüğü raporunun Hristiyanlara odaklanmış olması Amerikan'ın uluslararası din özgürlüğü politikasının öncelikli olarak Hristiyanları savunmak için gündeme geldiği eleştirilerine sebep olmuştur. (Heckett ve diğerleri 2000: 56,49) Uluslararası din özgürlüğü girişiminin yasalaşması sürecinde önemli isimlerden olan Nina Shea, Paul Marshall ve Michael Horowitz'in ifadelerinde de görülebileceği gibi Hristiyanların en fazla zulüm gören grup olduğu düşüncesi ilk aktörler arasında yaygın bir düşüncedir. (bakınız: (Marshall, Gilbert and Shea, 2013, Marshall 1997, Shea 1997.) Bu eleştirilerle birlikte, son yıllardaki raporların diğer dini gruplara da daha fazla ilgi gösterdiği görülmektedir.

Winnifred Sullivan'a göre Dış İşlerini'nin hazırladığı raporlarda ABD'yi değerlendiren bir bölüm olmaması ABD'nin uluslararası arenada haklarında rapor hazırladığı ülkelerle eşit olmayan ayrıcalıklı bir aktör olduğunu göstermektedir. IRFA uluslararası insan hakları anlaşmalarını temel aldığını söylese de azınlıkların kendi tarihinde yaşadıkları hak ihlallerini göz ardı eden din özgürlüğü üzerine kurulmuş bir ülke miti ile şekillenmiştir. (Hackett ve diğerleri 2000:46) Sullivan'ın gönderme yaptığı IRFA'nın başlangıç ifadeleri şu şekildedir: “Din özgürlüğü hakkı Birleşik Devletler'in kökeni ve varoluşunu destekleyen bir temeldir. Ulusumuzun kurucularının bir çoğu kalplerinde ve zihinlerinde el üstünde tuttıkları din özgürlüğü fikri ile Amerika dışında yaşadıkları din zulmünden kaçmışlardır. Onlar temel bir hak ve ulusumuzun bir direği olarak din özgürlüğü hakkını kanun içerisinde tesis etmişlerdir. Kuruluşundan bugüne kadar Birleşik Devletler bu mirasa değer vermiş ve din özgürlüğüne sahip çıkarak ve dinleri yüzünden zulme uğrayanlara sığınma sağlayarak bu mirasa saygı göstermiştir.” (IRFA, 6401) Kısacası Sullivan'a göre bu kurucu din özgürlüğü miti ve yasanın arkasındaki Amerikan idealleri din özgürlüğünü uluslararası standartlarda değil de Amerikan bakış açısıyla ele almaktadır.

An-Naim ise Amerika'nın uluslararası alanda insan hakları konusunda işbirliği yapmada karnesinin zayıf olduğunu vurgular; ABD çevre ve insan hakları konularında bir çok ülkenin imzaladığı uluslararası antlaşmaları egemenlik kaygısıyla onaylamamıştır. Başka ülkelerin uluslararası standartlara uymasını beklerken kendisinin uluslararası işbirliğine tam olarak dahil

olmaması iki yüzlülük eleştirilerine sebep olmuştur (Hackett ve diğerleri 2000: 26) Danchin de uluslararası din özgürlüğü problemlerini IRFA gibi tek taraflı yasalarla değil, var olan çok taraflı uluslararası organizasyonlarla çözmek gerektiğini, aksi takdirde dini özgürlüklerle ilgili hakların politikleşeceğini ortaya koymaktadır. (Danchin 2002: 104-5)

Ayrıca hem Demokrat hem de Cumhuriyetçi üyelere oluşan Komisyon ortak karar alınabilecek ülkeleri seçmektedir. Bu bağlamda, örneğin Komisyon içinde tartışmalı bir konu olan İsrail ve Filistin topraklarındaki hak ihlalleri üzerinde ortak fikir üretilmediğinden komisyon raporundan çıkarılmıştır. (bakınız Addendum to the Report of the United States Commission on International Religious Freedom, May 14 2001, Dissenting view of commissioner Dr. Laila Al-Marayati p. 13) Bu durum üzerinde çalışılan ülkelerin objektif ve standart değerlendirmelerle değil de belli politik dengelerle seçildiğini göstermektedir.

Diğer önemli bir eleştiri ise IRFA'nın din özgürlüğü ve diğer insan hakları arasında hiyerarşi oluşturduğu ve bir bütün olan insan haklarının tepesine dini hakları yerleştirdiği eleştirisidir. (Heckett and others 2000: 18) (Hurd 2015: 54) Dış İşleri Bakanı Mike Pompeo'nun da zikrettiği "din özgürlüğü anayasaya göre ilk hakkımız" (Pompeo on Religious Freedom, VOA, July 31, 2020) düşüncesi IRFA öncüleri ve destekleyicileri arasında yaygın bir düşüncedir. Danchin'e göre insan olma şerefini merkeze almış insan hakları bütünü parçalandığında öncelenmiş ve ülkeler arası ilişkilerin bir parçası haline gelmiş olan din özgürlüğü hakkı pazarlık payına indirgenmiş olur. Diğer ülkeler tarafından sorgulanması ve şüpheyle bakılması kaçınılmaz olur. (Danchin, 2002: 104-105)

4. TÜRKİYE RAPORLARI

ABD Uluslararası Din Özgürlüğü Ofisi Türkiye Raporları

Dini özgürlüklerle ilgili Amerikan dış politikasını belirleyici raporlar hazırlayan Ofis, Komisyon'un yıllardır süren Türkiye'yi SWL ve CPC listesine ekleme tavsiyeleriyle aynı fikirde olmamıştır. 2012 öncesi raporlarda Türkiye'nin genel imajı olumluysen 2012 sonrasında daha olumsuz bir imaj gözlenmektedir. Ofis raporları dini azınlıkların hem yasal hem de toplumsal sorunlarını aktarmayı hedeflemiştir. Ofisin raporlarında takip ettiği sunuş planı şu şekildedir:

- Özet
- I. Bölüm: Dini Demografi
- II. Bölüm: Hükümetin Din Özgürlüğüne Saygısı

- III. Bölüm: Toplumun Din Özgürlüğüne Saygısı
- IV. Bölüm: Amerikan Hükümetinin Politikaları

Rapor saldırılar, hakaret ve nefret söylemleri, devam etmekte ya da sonuçlanmış olan mahkeme kararları gibi münferit olaylar ile zorunlu din dersi, vicdani ret, devletin bütün dini grupları eşit şekilde desteklememesi, azınlıkların din eğitimi ihtiyaçları, tüzel kişilik sorunu gibi dini azınlıkların karşılaştığı sistematik problemleri ayırt etmeden bir arada vermektedir. Rapor hazırlanırken faydalanılan datanın nasıl toplandığı net değildir, kaynaklar (ikili görüşmeler, gelen şikayetler, haber kaynakları, sosyal medya, anketler, araştırma dosyaları v.b) açıklanmamıştır.

2012 öncesi raporlarda Türkiye'nin imajı daha olumluyken, sonrasında ülkenin genel durumu için olumsuz bir tablo çizilmektedir. 2011 Raporu Türkiye'deki durumu özetlemeye şu cümlelerle başlar: "Anayasa, diğer yasalar ve diğer devlet politikaları din özgürlüğünü korumaktadır, hükümet ise pratikte bu yasalara büyük ölçüde uygun hareket etmektedir. Ancak, bazı anayasal hükümler bu hakkı sınırlamaktadır. Hükümetin faaliyetleri din özgürlüğünü korumada ve saygı duymada gelişen bir trend sergilemektedir."(International Religious Freedom Report for 2011, United States Department of State)

Buna karşın en son yayınlanan 2019 raporu özetine şu ifadelerle başlar: " Anayasa ülkeyi seküler bir devlet olarak tanımlar. Anayasa vicdan, dini inanç, kanaat, ifade ve ibadet özgürlüğü sağlar ve dini temellere dayanarak ayrımcılık yapmayı yasaklar. Bir devlet kurumu olan Diyanet İslam ile ilgili olan dini meseleleri kontrol eder ve düzenler; sorumluluğu İslami pratiklere teşvik etmek ve imkan sunmaktır. Hükümet gayri-Muslim azınlıkların haklarını sınırlamaya devam etmektedir, özellikle hükümetin 1923 Lozan Antlaşması yorumunun tanımadığı gruplar, ki bu antlaşma sadece Ortadoks Ermenileri, Yahudileri ve Rum Ortadoks Hristiyanları içerir." (International Religious Freedom Report for 2019, United States Department of State)

Türkiye'de dini azınlıkların hakları ile ilgili sistematik bir kötüleşme olmamasına, yani rapor edilen olumsuzlukların ve hak ihlallerinin birbirine benzer olmasına rağmen, Ofis'in raporlarında ülkenin genel tablosundaki bu değişimin sebebi iki ülke arasındaki ilişkilerin değişiminde ve özellikle hükümetin Gezi Parkı protestoları sonrasında değişen imajında aranabileceği gibi ülke içindeki siyasi atmosferdeki hissiyatların değişiminde de aranabilir. Yani bu değişim toplumsal gerçeklik dışında bir algı ve çıkar değişimi de olabilir, dini azınlıkların günlük hayatlarında hissettikleri değişimin bir paylaşımı yani toplumsal gerçekliklerin bir yansıması da olabilir. Bu soruya net bir cevap vermek bu makaleyi aşan bir

konudur ve aydınlığa kavuşması için dini azınlıklar üzerinde daha çok sosyolojik ve antropolojik çalışmalar yapılmalıdır.

Ofis'in raporlarının analizinde karşımıza çıkan diğer önemli bir konu ise din özgürlüğü ihlali kavramıyla ideal sekülerizm anlayışının yani Amerikan sekülerizm paradigmasının birbirine karıştırılmış olduğudur. Bu durum Ofis'in Diyanet ve faaliyetleri ile ilgili raporlarında gözlenebilir. Örneğin, Diyanet'in üniversite yurtlarına manevi danışman olarak görevliler tayin etmesi ve buna bağlı olarak bazı vatandaşların laiklik endişelerinin ortaya çıkması bireysel hak ihlalleri ile ilgili bir mesele değil ülkenin ideal yönetimi ile ilgili bir tartışmadır. (bakınız International Religious Freedom Report for 2018, United States Department of State) Türk ve Amerikan anayasalarının kendi tarihleri içinde gelişmiş iki farklı sekülerizm formülleri vardır ve aktörler değiştikçe kendi ülkeleri içerisinde bu iki formülün farklı yorumları kendine sahne bulmaktadır. Ofis'in ve bir sonraki bölümde ele alınan Komisyon'un raporlarında, Türkiye'deki dini faaliyetler ve toplumsal yapı Amerikan objektifi ile fotoğraflanmaktadır ve bu durum asıl odak olması gereken hak ihlalleri konusunu bulanıklaştırmaktadır.

ABD Uluslararası Din Özgürlüğü Komisyonu Türkiye Raporları:

Komisyon 2006'dan itibaren Türkiye hakkında rapor hazırlamaya başladı ve 2008'de Türkiye'yi SWL listesine dahil etti. Beklenmedik bir şekilde 2012'de Türkiye'yi CPC listesine geçirdi. Diplomatik krize neden olan bu hareketten sonra Komisyon 2013'de tavsiyesini geri çekerek Türkiye'yi yeniden SWL kategorisine soktu. (Kayaoğlu 2016: 14) Komisyon 2020 raporunda da bu tavsiyeyi yeniledi. (USCIRF Annual Report 2020, p. 82)

CPC tavsiyesi olan 2012 raporunda ve diğer raporlarda ilk göze çarpan eleştiri dini grupların Diyanet ve Vakıflar Genel Müdürlüğü devlet tarafından sıkıca kontrol edilmesidir ve dini grupların tam bir hukuki statüye sahip olamayışlarıdır. Raporlarda tekrar eden alanlar şunlardır: Dini azınlıkların din elemanı yetiştirememeleri, azınlıkların yeni ibadet yerleri açmada karşılaştıkları problemler, Cem evlerinin statüsü, antisemitizm ve nefret söylemleri, vicdani ret, zorunlu din dersi, nüfus kimliğindeki din hanesi, azınlıkların varlıkları. 2016'ya kadar görülen dini kıyafetler bölümü sonrasında kaldırılmıştır.

Komisyon 2020 raporunda ülkedeki durumu şöyle tasvir etmiştir: "2019 yılında, hükümetin dini uygulamalara yönelik kısıtlayıcı ve müdahaleci politikalarını sürdürmesi ve dini azınlıklara karşı vandalizm ve toplumsal şiddet vakalarında belirgin bir artış görülmesiyle birlikte Türkiye'deki dini özgürlük koşulları endişe yaratmaya devam etmiştir". Buna cevap olarak ABD hükümetine Türkiye hükümeti yetkilileri ve basın mensuplarıyla yapılan tüm üst düzey

toplantılarda, Heybeliada Rum Ortodoks Ruhban Okulu'nun açılması ile ilgili taleplerin gündemde tutulması ve Türkiye hükümetinin, AİHM'nin din veya inanç özgürlüğü ile ilgili kararlarına tam olarak uyması gerektiği hatırlatılması tavsiye edilmiştir. Ayrıca, ABD'nin Ankara ve İstanbul Büyükelçiliği'nden ve İstanbul ve Adana Konsoloslukları'ndan, dini toplulukların ibadethane ve manevi, kültürel veya tarihi öneme sahip diğer dini alanları açma, bunları yeniden kazanma, restore etme ve koruma çabalarını takip etmeleri gerektiği ifade edilmiştir. (USCIRF, Annual Report 2020).

Ofis'in raporlarında görüldüğü gibi 'Dini Azınlıklara Karşı Toplumsal Zulüm ve Şiddet' başlığı altında dini azınlıkların yaşadığı münferit taciz ve saldırı olayları ile hukuki statüler ve zorunlu din dersi gibi dini azınlıkların karşılaştığı sistematik problemler birbirine boca edilmiştir. Hak ihlallerinden ziyade siyasi sembolik çekişmelerle alakalı olan Ayasofya'nın cami olarak ibadete açılması da Ofis'in raporlarında olduğu gibi Komisyon'un son raporlarında da kendine yer bulmuştur. Kısacası raporlarda dini özgürlüklerle ilgili hak ihlalleri, siyasi çekişmeler ve münferit olaylar arasında ayırım yapılmamış olduğu görülür. Ayrıca rapor hazırlamada faydalanılan datanın nasıl elde edildiği belli değildir, kaynaklar (ikili görüşmeler, gelen şikayetler, haber kaynakları, sosyal medya, anketler, araştırma dosyaları v.b) açıklanmamıştır.

5. SONUÇ

Türkiye raporlarının analizinde altı çizilmesi gereken üç temel mesele vardır.

- 1) Türkiye'de dini azınlıkların hakları ile ilgili sistematik bir kötüleşme olmamasına yani rapor edilen olumsuzlukların ve hak ihlallerinin birbirine benzer olmasına rağmen, Ofis'in raporlarında 2012 sonrasında Türkiye'nin genel tablosunda bir değişim olduğu gözlenmektedir. Bu değişimin nedeni iki ülke arasındaki ilişkilerin değişmesinde başka bir deyişle toplumsal bir karşılığı olmayan uluslararası siyasette aranabileceği gibi; toplumsal gerçekliği olan, azınlıkların yaşadığı sıkıntıların ve hissettikleri siyasi atmosferin bir yansıması da olabilir. Bu soruya net bir cevap vermek bu makaleyi aşan bir konudur ve aydınlığa kavuşması için dini azınlıklar üzerinde daha çok sosyolojik ve antropolojik çalışmalar yapılmalıdır. Dini azınlıklar Amerikalı yetkililerle son yıllarda daha olumsuz paylaşımlar mı yapmışlardır? Eğer azınlıkların sahip oldukları sistematik haklarda/ihlallerde bir değişiklik yoksa ve buna rağmen daha olumsuz bir tecrübe yaşıyorsa, dini azınlıkların problemlerinin hepsini 'din' ile anlamlandırabilir miyiz?

- 2) ABD ve Türkiye tarihleri ve kuruluş tecrübelerine göre farklı sekülerizm paradigmalarına sahiptir. Amerikan sekülerizmi din ile devleti iki bağımsız alan olarak ayrıştırır, bazı istisnalar hariç devlet dine direk yatırım yapamaz. Türk sekülerizmi ise dinin devlet kontrolünde olması gereken önemli bir alan olduğunu kabul eder, dini ihtiyaçlar diğer insan ihtiyaçları gibi devlet tarafından karşılanmalıdır. Sullivan'ın dediği gibi Amerikan politik kültüründe devlet düşüncesi daha zayıf onun yerine “we the people (biz halk)” düşüncesi yaygınken (Sullivan&Beaman 2013:13), Türk politik kültüründe devlet paternalizmi geleneksel olarak daha güçlüdür. Türk sekülerizminin muhafazakar siyasi aktörler tarafından yorumu din hizmetlerinin çeşitlenmesi ve artmasına sebep olmuştur. ABD raporlarında yer yer hükümetin ve Diyanetin din hizmetlerine yer verildiği görülmektedir, bu durum Türkiye'nin Amerikan lensleriyle resmedildiği izlenimi oluşturmaktadır. Türk sekülerizminin bir takım tezahürlerini problemleştirmek ilgi odağının hak ihlallerinden kaymasına sebep olur ve tartışma ideal yönetim modellerine kayar; ülke hakkında imaj problemi ortaya çıkar ve dini özgürlüklerle ilgili hak ihlalleri objektif bir işleme tabi tutulamaz. Komisyon'un 2020 yıllık raporu basın toplantısına özel konuşmacı olarak katılan Kongre üyesi Jamie Raskin şunu ifade etmiştir: “Anayasamızın kurucularının diğer bir dahiyane feraseti: Herkes dini ayrımcılık kurbanı olabilir, bu sadece kimin gücü elde edeceği sorusudur. Bu çerçevede din özgürlüğünün Amerika'daki iki temel prensibi devlet dininin olmaması ve dini yaşamada özgürlüktür. Bu ikisi birbirinden ayrılmadan durduğunda en tutarlı duruşlarıdır...(<https://www.youtube.com/watch?v=1Gx9aEW5FGc&list=PLMcyaq55ysq5YZ0Jrt0Pid1h39HDFQTF&index=2&t=2227s>) Benzer ifadeler raporlarda yer almamaktadır ancak bu yaygın düşüncenin yansımaları gözlenebilmektedir.
- 3) Din özgürlüğü raporlarında yer alan ‘toplumsal tavırlar’ ve ‘toplumsal zulümler’ bölümleri Türkiye toplumunu dini aidiyet çizgileri ile bölmektedir ve yaşanan münferit olayların sebebini dini aidiyetler olarak yansıtmaktadır. Elizabeth Shakman Hurd'un de dediği gibi uluslararası din özgürlüğü politikalarının en problemlili tarafı grupların din etiketini parlatması ve dini grupları birbirinden ayrı düşünmesidir. (Hurd 2016: 234)

KAYNAKÇA

Yasalar and Diğer Resmi Belgeler

The International Religious Freedom Act of 1998, 22 USC 640

Congress Resolution 71, 104th Congress (1996)

H.R. Con. Res. 102, 104th Cong. (1996)

USCIRF Annual Report 2020

International Religious Freedom Report for 2019, United States Department of State

International Religious Freedom Report for 2011, United States Department of State

United States Policies in Support of Religious Freedom: Focus on Christians (July 22, 1997)

(accessed at US Department of State website: https://1997-2001.state.gov/global/human_rights/970722_relig_rpt_christian.html)

Addendum to the Report of the United States Commission on International Religious Freedom, May 14 2001

Makaleler ve Kitaplar

Ferrari, Silvio (2012). The Strasbourg Court and Article 9 of the European Convention of Human Rights: A Quantitative Analysis of the Case. In J. Temperman (Ed.), *The Lautsi Papers: Multidisciplinary Reflections on Religious Symbols in the Public School Classrooms*. Leiden: Martinus, Nijhoff Publishers

Danchin, Peter (2002). U.S. Unilateralism and the International Protection of Religious Freedom: The Multilateral Alternative. *Columbia Journal of Transnational Law*, 43:1, 33-135

Hurd, Elizabeth Shakman (2015). *Beyond Religious Freedom The New Global Politics of Religion*. New Jersey: Princeton University Press.

Hurd, Elizabeth Shakman (2016). *International Politics of Religious Freedom*. In S. Sikka, B Puri & L.G Beaman (eds.) *Living With Religious Diversity*, New Delhi: Routledge.

Doe, Norman (2011). *Law and Religion in Europe: A Comparative Introduction*. NY: Oxford University Press

Teater, Kristina M (2020). U.S Foreign Policy and the Defense of Religious Freedom in India. *Religions*, 11 (3), 143

Sullivan, Winnifred and Beaman, Lori. *Varieties of Religious Establishment*. Ashgate. 2013. P. 3

Hackett, Rosalind H. J., Silk, Mark, Hoover, Denis (2000). *Religious Persecution as a US Policy Issue*. Hartford: Trinity College Center for the Study of Religion in Public.

Gunn, Jeremy (2004). The United States and the Promotion of Freedom of Religion and Belief. In L. Tore, C. W. Durham & B.G Tahzib-Lie (Eds.), *Facilitating Freedom of Religion and Belief: A Deskbook* (pp. 721-746) New York: Springer-Science-Business Media, B.V.

Gunn, Jeremy (2000). A Preliminary Response to Criticisms of the International Religious Freedom Act of 1998. *BYU Law Review*, 3:7, pp. 841-865.

Hertzke, Allen D. and Philpott, Daniel (2000). Defending the Faiths. *The National Interest*, 61, pp.74-81

Cozad, Laurie (2005). The United States' Imposition of Religious Freedom: The International Religious Freedom Act and India. *India Review*, 4:1, pp. 59-83

Stahnke, Tad (2008). A Paradox of Independence: Tthe U.S. Comission on International Religious Freedom. *The Review of Faith & International Affairs*, 6:2, 47-51

Buscher, Michelle Anne (2013). *Commission Impossible: The International Religious Freedom Act and Its Impact on US Foreign Policy with Particular Reference to Iraq and Burma, 1999-2012*. Ann Arbor: UMI Dissertation Publishing

Newton, Michael (2017). *An Assessment of the Legality of Arms Sales to the Kingdom of Saudi Arabia in the Context of the Conflict in Yemen*. Nashville: Vanderbilt University Law School Legal Studies Research Paper Series

Kayaoglu, Turan (2016). Getting Turkey Back on Track to Democracy, Human Rights, and Religious Freedom. *The Review of Faith & International Affairs*, 14:2, 14-22

Shea, Nina (2008). The O riginals and Legacy of the Moment to Fight Religious Persecution. *The Review of Faith & International Affairs*, 6:2, pp 25-31

P.Marshall, L.Gilbert, & N. Shea (2013) *Persecuted: The Global Assault on Christians by, , Their Blood Cries Out: The Worldwide Tragedy of Modern Christians Who Are Dying For Their Faith*. Nashville: Thomas Nelson Inc.

Marshall, Paul (1997). *Their Blood Cries Out: The Worldwide Tragedy of Modern Christians Who Are Dying For Their Faith*. Dallas: Word Publishing

Pompeo on Religious Freedom, VOA, July 31, 2020

Websiteleri

<https://www.uscirf.gov/>

<https://www.state.gov/bureaus-offices/under-secretary-for-civilian-security-democracy-and-human-rights/office-of-international-religious->

[freedom/#:~:text=The%20Office%20of%20International%20Religious,programs%20to%20promote%20religious%20freedom](#)
<https://www.youtube.com/watch?v=1Gx9aEW5FGc&list=PLMcyaq55ysq5YZ0Jrt0Pid1h39HDFQTF&index=2&t=2227s>